

Itziar Zubizarreta

**BASKOVSKI BRALNI PROJEKT
»BULARRETIK MINTZORA« / OD PRSI K BESEDI
Pogled na jezik in literaturo v funkciji spodbujanja branja¹**

Prevod objavljamo z mislijo in željo, da bodo bralci revije *Otrok in knjiga* ob branju primerjali baskovski projekt s slovenskim gibanjem Bralna značka in drugimi našimi bralnimi projekti. Najbrž se vam bo porajala tudi vrsta vprašanj, na katere v prispevku ne boste našli odgovorov; zagotovo pa boste naleteli tudi na kakšno idejo, ki jo boste lahko uporabili pri spodbujanju otrok k branju.

Večina bralnih projektov temelji na spodbujanju literarnega branja, še posebej, ko gre za spodbujanje branja med otroki in mladino. Užitek, ki ga nudi kakovostno literarno besedilo, vzbuja otroku motivacijo, da še naprej bere to vrsto besedil. To je tudi osnovna ideja našega projekta za spodbujanje branja, vendar je za njegovo uresničitev treba preučiti tudi njegova izhodišča. Nujen je opis narave projekta: ciljno občinstvo, globina vsebine, ki se zahteva; protokoli in ustrezna gradiva za njegovo izvedbo in seveda financiranje ter ustrezni administrativni ukrepi za njihovo koordinacijo.

Poleg načrta za promocijo branja moramo upoštevati tudi prostore, v katerih delujejo otroci, in kakovost bralnih navad, ki se pojavljajo v teh prostorih. Opazovanje ne sme biti omejeno na vprašanja o kvantiteti navad, ampak mora segati tudi do kvalitete, saj nam pomaga pri vrednotenju.

Da bi pripravili zares dober projekt, mora biti ta dinamičen in razvit do te mere, da lahko dosežemo vnaprej določene delne cilje, kar moramo preveriti s pomočjo mehanizmov ocenjevanja. V našem primeru smo se naslonili na sistem akcijskega raziskovanja, ki je zelo povezan z metodologijami, ki so blizu konstruktivizmu. S kontrastiranjem različnih teoretskih izhodišč ter dinamično shemo opazovanja in

¹ Prispevek z naslovom *Una visión sobre la Lengua y la Literatura en función de la Sistematización de un proyecto de fomento de la lectura: »Bularretik Mintzora«* (Del pecho a la palabra). Prispevek je avtorica predstavila na poletnem tečaju literature na Univerzi Baskovske dežele (Cursos de Verano de la Universidad del País Vasco), San Sebastian, junij 2014.

vrednotenja smo razvili projekt »Bularretik Mintzora«, projekt »Od prsi k besedi«, ki trenutno vključuje več kot 6.000 otrok v Baskiji.²

Naj poudarimo, da je treba za izvedbo obvezno izbrati kakovostna gradiva. Samo kakovostna literarna besedila lahko spodbujajo branje. Uporaba manj kakovostni besedil prej povzroči, da mladi branje opustijo: iz dolgočasje, ker so besedila predvidljiva in jih ne motivirajo, ker vsebujejo nepotrebne ideološke ali moralne nauke ...

Bularretik mintzora

»*Bularretik mintzora*«, ime programa v baskovščini, ki ga v slovenščino lahko prevedemo »Od prsi k besedi«, opozarja na dejstvo, da dojenje in hranjenje otroka vodita k verbalni komunikaciji. Prsi matere in očeta tudi varujejo in zibajo, v njih nastajajo uspavanke in govor, so blizu otrokovemu srcu in srcu njegovih staršev.

To je projekt za spodbujanje branja od ranega otroštva naprej, v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju. Torej je v prvi vrsti namenjen pravzaprav vzgojiteljem otrok, ker so pač odrasli nujno potrebni za posredovanje literature otrokom in za spodbujanje razvoja njihovih bralnih navad. Projekt vsebuje urejen sistem usposabljanja in informiranje staršev, zdravstvenega osebja, knjižničarjev, učiteljev in vseh tistih, ki imajo redne stike z otroki.

Prve korake za razvoj in razširitev projekta je v letu 2007 opravilo društvo Galtzagorri Elkartea, Baskovska sekcija IBBY, v sodelovanju z Baskovsko vlado. Trenutno projekt poteka v osemnajstih občinah in vključuje deklice in dečke, stare od 0 do 8 let. Doslej so bile nosilke tega projekta predvsem splošne knjižnice, trenutno pa skušamo preko zdravstvenega osebja v dispanzerjih mreže javnih zdravstvenih domov Baskije vanj vključiti še tiste, ki jih doslej nismo dosegli: nosečnice in dojenčke.

Temelji projekta

Projekt »*Bularretik Mintzora*« poudarja pomen spodbujanja bralnih navad že od otrokovega rojstva. Mnoge študije dokazujejo, da branje vse od zgodnjega otroštva izboljšuje telesni, čustveni in duševni razvoj otroka. Ob pripovedovanju se gradijo trenutki intimne komunikacije, ki pomagajo graditi občutek varnosti; istočasno se odpirajo komunikacijski kanali, v katerih temelji znanje o svetu, prav tako pa razvoj jezika.

Ustna tradicija je zelo pomembna v zgodnjih fazah komunikacije med dojenčki in odraslimi. V vseh znanih kulturah sveta se otroci učijo osnov jezika (intonacijo, ritem, foneme ...) prek tradicionalnih otroških pesmi in jezikovnih iger. Binarni ritem in ritmične ponovitve gradijo jezik. Te igre, zgodbe in otroške pesmi vsebujejo samo esenco jezika, najgloblje bistvo, ki odseva v njegovi zvočnosti, ritmu in intonaciji.

² Baskija (Baskovska avtonomna skupnost) meri 7.234 km² in ima 2.191.682 prebivalcev (po popisu leta 2013), od tega jih po Sociolingvističnem popisu iz leta 2011 govori baskovski jezik euskera približno 700 000.

Jezik je naš glavni inštrument za oblikovanje in urejanje misli, izražanje čustev in ustvarjanje odnosov. Oblikovanje in razporejanje vseh teh dejavnosti in povezav vzpostavimo z uporabo strategij razumevanja, ki se začnejo razvijati po rojstvu. Jezikovna stimulacija dojenčka postane zelo pomembna za optimalno delovanje vseh mehanizmov razumevanja, ki vodijo k boljšemu razumevanje sebe in sveta. Otroška literatura (govorjena in pisna) je univerzalni instrument, ki ga uporabljajo vse kulture za prenos jezika v tem otrokovem obdobju.

Poleg teh splošnih značilnosti je treba poudariti našo odločitev, da bo projekt »Bularretik Mintzora« posredoval tradicionalno in sodobno baskovsko književnost in da bomo spodbujali branje s kakovostnimi besedili, nastalimi v tem jeziku. Da bi baskovsko ustno izročilo približali ljudem, raziskujemo in zbiramo igre in pesmi, s katerimi pripravljamo različna gradiva: e-knjige s folklornimi besedili, tako pesmimi kot zgodbami, legendami in mitologijo; različna didaktična gradiva, pripravljena za uporabo v skupinah otrok (v vrtcu in šoli).

Baskovsko ustno izročilo je zelo bogato in dobro dokumentirano. Izbor pesmi, petih pesmi in pravljic je pripravljen glede na razvoj otrok in ob upoštevanju meril jezikovnega in kulturnega oživljanja teh besedil. Ugotavljamo, da se je v eni generaciji delno zaradi diktature, delno zaradi sprememb v strukturi družine, izgubil spomin na te pesmi, igre in pravljice, projekt za spodbujanja branja pa nam daje priložnost, da širimo to gradivo, ki se je petdeset let skrivalo v številnih knjigah zbiralcev folklorne iz začetka dvajsetega stoletja.

Poudariti je treba, da v Baskiji živimo proces oživljanja jezika in da je v večini šol učni jezik baskovščina; mnogo naši učiteljev se je naučilo jezika v odraslem obdobju in ne poznajo baskovskega tradicionalnega ustnega izročila. Še posebej dobrodošlo je oživljanje literarnih struktur, zlasti besednih iger, saj prav ta kratka besedila igrajo pomembno vlogo pri usvajanju jezika, prispevajo k vzpostavljanju glasovnega sistema, v katerem otrok gradi jezik. Ko otrok raste, mu poezija nudi priložnost, da se igra z jezikom in razvija svoje izrazne možnosti: pomaga mu ubesediti občutke in čustva. Z drugimi besedami, pomaga mu zgraditi jezik občutij, humorja, ljubezni ...

Poleg posredovanja tradicionalnega baskovskega ljudskega izročila projekt promovira tudi sodobno literaturo, tako poezijo kot prozo. V seminarju za vrednotenje knjig društvo Galtzagorri Elkartea pripravlja priporočilne sezname izbranih knjig in nudi sredstva za promocijo branja v baskovščini.

Projekt »Bularretik Mintzora« vse postopke kontinuirano evalvira; na osnovi ugotovitev vključuje vedno nove vsebine in cilje. Tako starši kot strokovnjaki, ki so vključeni v projekt, prispevajo svoje podatke in mnenja, kar je nujen korak za oblikovanje novih izhodišč, vključevanje novih vsebin in določanje novih ciljev, na katerih temelji nadaljnji razvoj projekta. Evalvacija nudi ekipi priložnost, da spremlja dosežke kampanje in odkriva napake ali manj razvite vidike. Eden od ciljev je tudi zaznavanje sprememb v bralnih navadah med starši in učitelji; ti rezultati so vsako leto objavljeni skupaj z ugotovitvami o poteku akcije.

Na ta način pri uporabnikih sledimo tudi spremembam v vrednotenju otroške literature in zaznavamo težave, ki se pojavljajo v razredu, ko se projekt uvede v učni načrt. Vsi ti podatki prispevajo k izboljšanju metodologije in k oblikovanju novih orodij za organiziranje in posredovanje mladinske literature na vseh področjih, kjer poteka kampanja.

Knjižnica je motor projekta

Naš projekt spodbujanja branja temelji na strukturi, ki jo omogoča mreža splošnih knjižnic, od tam pa se razteza po šolah in zdravstvenih domovih. Eden glavnih ciljev programa je, da otroci razvijajo bralne navade že od zgodnjega otroštva. Vključenost lokalnih knjižnic je nujna, da bi ljudje lahko posegali po kakovostnih knjigah, posodobljenih priporočilnih seznamih in da bi prejeli ustrezne sugestije za branje. Poudariti moramo, da projekt »Bularretik Mintzora« vsako leto obnavlja seznam priporočenih knjig, ki ga na Seminarju za vrednotenje pripravlja društvo Galtzagorri Elkarte.

Nekaj akcij projekta, ki potekajo v splošnih knjižnicah:

Usposabljanje staršev

Starše in zdravstvene delavce seznanjamo z otroško literaturo, z njenim pomenom za čustveni in kognitivni razvoj otrok, in sicer na predavanjih, delavnicah in z informacijami v obliki tiskanega gradiva ali prek spleta.

Usposabljanje učiteljev

Učitelji sodelujejo na intenzivnem tečaju usposabljanja v prvem letu, ko se program uvaja, v drugem letu dobijo učno gradivo, ki ga lahko uporabijo neposredno v razredu. V tem letu se udeležijo delavnic o prejetih gradivih in pripravijo poročilo o vključevanju projekta v učni načrt.

Bralni klubi

Starši lahko sodelujejo s svojimi otroki v bralnih klubih. Ti so bili osnovani posebej zato, da jih obiskujejo otroci in starši skupaj. Starši delijo izkušnje ob pripovedovanju zgodb in petju, ob glasnem branju ... Na srečanjih dobijo tudi posodobljene priporočilne sezname, medtem ko pod vodstvom mentorjev iz društva Galtzagorri skupaj z otroki uživajo v literaturi.

Bralni nahrbtniki

V aktivnosti Motxila Txikia (Majhen nahrbtnik) se tvori krog med šolo, domom in knjižnico. Začne se v šoli, kjer učenec dobi nahrbtnik, nato v spremstvu staršev obišče knjižnico, izbere knjigo, ki mu je všeč, in si jo izposodi. Nekaj dni uživajo ob knjigi v družini, potem jo učenec nese v šolo, kjer je ta »knjiga na obisku« in v zvezi z njo se en teden odvijajo različne aktivnosti, ki jih pripravi knjižničar in učitelj. Nato izbere nahrbtnik drugi učenec in krog se ponovno začne.

Potujoči kovčki

Knjižnice za izposajo pripravljajo kovčke knjig: v enih so knjige, primerne za otroke do 3. leta, v drugih knjige za otroke od 3. do 6. leta starosti. Knjige je izbrala skupina strokovnjakov za otroško književnost in približno vsakih šest mesecev se vsebina vsakega kovčka zamenja. Ta storitev izposoje poteka na isti način kot

druge storitve, ki jih izvaja splošna knjižnica, je brezplačna za vse člane in tudi članstvo v knjižnici je brezplačno.

Bularretik mintzora v zdravstvenem domu

Tudi v tem delu projekta je sodelovanje splošne knjižnice nujno, saj ta zagotavlja svoj knjižnični fond, potreben za izvedbo. Tako lokalna knjižnica oblikuje majhno knjižnico in jo namesti v ambulanto. Ponudi izbor knjig, ki temelji na priporočilnih seznamih društva Galtzagorri Elkarte. Knjige so pregledane in posodobljene vsake četrta leta; knjižnica spremlja njihovo uporabo.

Tako kot pri vsaki sistematični izkušnji so tudi tukaj ključni evalvacijski instrumenti. Upoštevamo sugestije in potrebe strokovnih delavcev, pa tudi staršev, ki v projektu sodelujejo. Tako se vsebina kampanje prilagaja idejam in sugestijam, hkrati pa pazimo, da sledimo ciljem projekta.

Bularretik mintzora v šoli

V sodelujočih šolah se odvija del projekta, imenovan program otroške literature. Ta program temelji na psiholingvističnih principih priznanih znanstvenikov. Obenem uporabljamo instrumente učnega načrta, ki jih prilagajamo izhodiščem našega projekta.

Učitelji so v prvem letu uvajanja programa deležni intenzivnega izobraževalnega tečaja, v katerem obravnavajo teoretično-praktične principe o integraciji otroške literature v kontekst pridobivanja jezika; prav tako literarni dogodek umestimo v komunikacijsko shemo, da bi tako ustvarili primeren kontekst za uporabo otroške literature v šoli.

Tekom drugega leta učiteljem ponudimo program aktivnosti, ki jih je mogoče uporabiti neposredno v razredu. Učitelji jih izvajajo in začnejo tudi spremljati/evalvirati izvajanje.

V tretjem letu pregledamo aktivnosti, opravljene v prvih dveh letih in še naprej spremljamo projekt. Odtlej se učiteljem nova gradiva ter bibliografska in didaktična priporočila pošiljajo preko mesečnega glasila. Na voljo so različne možnosti usposabljanja za učitelje, preostale dejavnosti imajo še vedno isti značaj.

Mesečno glasilo je strukturni element, namenjen udeležencem kampanje; pri naša novice in vire za starše in učitelje, da še naprej posodablja svoje znanje, bibliografijo in metode dela.

Metodologija

Za izvedbo projekta je sodelovanje šole ključno, menimo namreč, da bi bili rezultati v mnogočem drugačni, če le-ta ne bi bila vanj vključena. Šola in zdravstveni dom sta namreč ustanovi, v kateri so vključeni vsi otroci. Za obe smo razvili del projekta, a šolski del je s teoretskega in metodološkega vidika kompleksnejši.

Na šolah, kjer izvajamo projekt, se dogovorimo za sistematično uporabo otroške literature in predlagamo, da program otroške literature vključijo v svoj učni načrt. Zagovarjamo namreč spoznanje, da je otroška literatura resničnost, ki je usmerjena v čustvovanje in domišljijo otroka. Tako so vsa naša prizadevanja namenjena spodbujanju domišljjskih, čustvenih in zabavnih vidikov. Ob otroški literaturi naj

bi se smejali, razmišljali in si predstavljali naš notranji svet in tudi svetove, ki niso naši. Predlagamo, da vsakodnevna uporaba literature ne sledi nobenemu drugemu učnemu cilju, ki bi presegal konkretno literarno besedilo: naše stališče je, naj se otroška literatura v resnici dogaja samo kot igra, poslušanje in poustvarjanje na temo, ki jo branje predlaga.

Vendar se hkrati zavedamo, da je otroška literatura pomemben del učenja jezika, zato jo je treba v program uvajati sistematično. Iz podatkov, ki nam jih posredujejo sami učitelji, je razvidno, da pri svojem delu manj poudarjajo literarne strukture, še posebej v sistematični obliki. V večino razredov mlajših otrok otroška književnost prihaja naključno, nenačrtno, brez kriterijev izbora; uporabijo katero koli knjigo, ki jo učenci prinesejo v razred. Ali pa uporabljajo literarna besedila, ko nameravajo obravnavati jezikovne strukture, spoznavna vprašanja, moralna ali socialna sporočila zgodbe ali »težko razložljive« teme.

Ogledali si bomo nekaj načel, ki omogočajo načrtovanje kurikula v skladu z mehanizmi usvajanja jezika in omogočajo uporabo otroške literature v zgolj literarne namene, saj je to najbolj učinkovit način, da literatura pozitivno vpliva na usvajanje jezika, ob tem pa ohrani svoj značaj. Poudarjamo, da se jezika učimo z uporabo, zato menimo, da je nujno sistemizirati uporabo jezika, tudi literarnega, v razredu. V običajni šolski praksi je očitno, da učitelji nenehno govorimo, toda vzpostaviti moramo tudi urejen sistem, da bodo učenci uporabljali in razvijali lastno obliko izražanja.

Po Piagetu jezik razkriva način mišljenja. Ko jezik razkrije doseženo »kognitivno stopnjo«, spomin shrani izoblikovani jezikovni izraz; gradnja naslednje kognitivne stopnje je odvisna od jezika, ne samo od mišljenja ali spretnosti. Jezik torej oblikuje mišljenje, vendar potrebuje, da bi čvrsto izgradil miselno verigo, lasten izraz. Zato poudarjamo, da morajo v naših šolah tudi otroci, ne samo učitelji, imeti možnost uporabe in ponavljanja pesmi in jezikovnih iger, ki jim ponujajo preigravanje, igranje in uživanje.

Nadaljujmo z analizo teoretičnih principov naše šolske metodologije s sociolingvističnega vidika, tokrat se sklicujemo na sociolingvista M. A. K. Hallidaya in na njegove jezikovne modele: otrok od rojstva dalje čuti potrebo po komuniciranju in hkrati že vse od rojstva »ve«, da je jezik tisti instrument, ki se ga mora naučiti, da bo lahko komuniciral. To zanj predstavlja pomembno motivacijo za učenje govora, da bi lahko komuniciral, izpolnil potrebo po človeških odnosih, razumel svet in lastne notranje procese.

Povzemimo jezikovne modele, ki jih uporablja majhen otrok. Lahko bi rekli, da je jezik za otroka:

- graditelj osebnih povezav, ki se vzpostavijo skozi jezik in vplivajo na socializacijo,
- temelj razvoja formalnega mišljenja,
- gonilo v izgradnji čustev in ekspresivnega jezika.

Zadnja točka se navezuje na model, ki ga Halliday imenuje »ludistični model« in se nanaša na avtomatično rabo govora pri otrocih. Zahvaljujoč tej funkciji v otrokovem umu jezik sam postane predmet eksperimentiranja in igre. To notranjo igro, ki sta jo opisala Piaget in Vigotsky, vadi otrok z zvoki in besedami, ki jih ponavlja v različnih kontekstih, ko preskuša foneme, intonacije in besede različnih pomenov. Ludistična funkcija jezika se napaja z ostanki govora, ki jih otrok ujame

in so povezani s privlačnimi intonacijami, za katere vé, da imajo pomen. Bogati se z literarnim jezikom, ki mu je blizu in mu omogoča izražanje čustev in misli. Poleg tega ta funkcija jezika vodi k uporabi jezikovnih struktur, k eksperimentiranju z oblikami in pomeni, in končno, k vzpostavitvi notranjega monologa, ki ga ne bo nikoli pozabil in s katerim razvija koncepte in abstraktne ideje.

Poudariti moramo tudi pomen sluha, od katerega sta v veliki meri odvisna usvajanje in razvoj jezika. Zato si v družinah in šolah prizadevamo za trenutke tišine. Te trenutke naj polni človeški glas, pripovedovanje pravljic in drugih ustnih literarnih oblik, recitiranje pesmi in otroške igre, ki jih spremljajo pete pesmi.

Tišina je povezana s poslušanjem in s pozornostjo; to ni pasivno stanje. Medtem ko poslušamo, gradimo podobe, ki nam bodo pomagale ugotoviti pomen slišanege. Če razvijamo sposobnost poslušanja, s spreminjanjem kod in različnih funkcij neposredno izvajamo strategije razumevanja jezika in temelje človeške komunikacije, tako ustne kot pisne. Ko otrok posluša pravljice, ki jih pripovedujejo odrasli, sprejema poleg zgodbe tudi model jezika, lasten knjižnemu jeziku. Sprejema različne modele tvorjenja pisnega jezika, ki jih uporablja v svoji notranjosti, da bi zgradil pomen in razvil strategije, potrebne za razumevanje zapisa. To je temeljni prispevek k shematiziranju jezika.

A kljub vsemu ne moremo pričakovati, da bi otroci razvili lastne modele knjižnega jezika le na podlagi poslušanja. Da bi razvili svoje lastne modele pisnega jezika, predlagamo uporabo rednih narekov učencev učiteljem. Pri tem upoštevajmo mnenja in predloge Emilie Ferreiro iz njenih starejših in novejših raziskav, pa tudi raziskave jezikoslovcov o naravi pisanega jezika.

Ko otrok narekuje neko besedilo, instiktivno uporablja model jezika, ki ga je pridobil ob poslušanju knjižnega jezika. Ve, da mora uporabiti register brez okrajšav, skrbi za slovnično pravilnost in bogastvo besedišča. Otrok posluša modele knjižnega jezika v pravljicah, v nekaterih TV programih in drugih sorodnih kontekstih, odvisno od nivoja njegovega socio-kulturnega okolja; toda mnogo otrok te modele sreča samo v šoli.

Ko otrok poskuša narekovati besedilo odrasli osebi, nagonsko posnema ta jezikovni register, tem bolj, če mu je pogosteje izpostavljen in ima tako več jezikovne »prtljage«, ki jo bo lahko uporabil. Otrok, ki narekuje besedilo, le-tega zasnuje glede na to, kaj in kako želi povedati, komu pripoveduje in zakaj. Torej, uporablja strategije kompozicije, ki so vzporednice razumevanja. Seveda je to z didaktičnega vidika izjemnega pomena.

Predlagamo kratke vsakodnevne vaje z besednimi igrami, po možnosti tradicionalnimi, ki so povezane z igro in so zabavne; ponavljanje besednih iger; nastope pred drugimi razredi, pisanje pomenljivih besedil ... Istočasno predlagamo redno uporabo pripovednih besedil: živahno pripovedovanje tradicionalnih pravljic, dobrih avtorskih pravljic, ki jih bere učitelj, in nenazadnje, skrbno in bogato ponudbo slikanic.

Prevod: Tilka Jamnik in Barbara Pregelj